

КРАЙНЯ НЕОБХІДНІСТЬ у кримінальному праві – це обставина, що виключає злочинність діяння. Відповідно до ч. 1 ст. 39 КК України «не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані **К. н.**, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або ін. осіб, а також сусп. інтересам чи інтересам д-ви, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж **К. н.**».

Стан **К. н.** виникає за наявності відповідної підстави. Такою підставою визнається, зокрема, існуюча небезпека, яка безпосередньо загрожує інтересам особи (наприклад, життю, здоров'ю, власності тощо), сусп-ва (громад. порядку, безпеці руху, громад. безпеці тощо) або д-ви (порядку управління, інтересам правосуддя, обороноздатності та ін.) й яку за таких обставин особа не може усунути інакше, як вчиненням дій, що підпадають під ознаки діянь, передбачених КК.

Джерелами небезпеки можуть бути: предмети (напр., зброя, бойові припаси, радіоактивні матеріали, легкозаймисті чи їдкі речовини та будь-які інші предмети, що мають об'єктивну властивість уражувати людину, руйнувати, знищувати чи пошкоджувати майно тощо); явища (землетрус, обвали, повені, холод, спека та ін.); процеси (напр., технол., вироб., фізіол. – голод, хвороба тощо); діяльність людини (зокрема, псих. або фіз. примус до вчинення злочину, порушення правил дорожнього руху, що створило аварійну ситуацію тощо).

У стані **К. н.** наявна колізія двох охоронюваних правом інтересів: одним загрожує небезпека, а іншим завдається шкода з метою усунення цієї небезпеки. Заподіяння такої шкоди має бути останнім, єдино можливим, крайнім засобом захисту охоронюваних правом інтересів.

Об'єктами, яким завдається шкода у стані **К. н.**, є інтереси т. з. третіх осіб, тобто фіз. або юрид. осіб, які непричетні до створення такої небезпеки,

або інтереси осіб, що своїми діями чи бездіяльністю (напр., з необережності) спричинили небезпеку.

Заподіяння шкоди завжди підпадає під зовнішні ознаки певного складу злочину, передбаченого КК, напр., під ознаки самоправства, зловживання владою або служб. становищем, угону трансп. засобів, крадіжки, пошкодження або знищення майна, розголошення комерційної таємниці, порушення правил безпеки руху та експлуатації тр-ту, заподіяння тілесних ушкоджень, вбивства тощо. Вчинення таких дій виправдане, якщо вони здійснюються своєчасно, тобто доки існує безпосередня небезпека і немає інших засобів усунути її, крім завдання шкоди. Якщо така небезпека ще не виникла або, навпаки, вже минула, то заподіяння шкоди є необґрунтованим і тягне відповідальність на загальних підставах.

Заподіяння шкоди у стані **К. н.** має свої межі: фактично завдана шкода має бути рівнозначною або менш значною, ніж відвернута. З цього погляду позбавлення життя однієї людини заради врятування життя іншої за наявності усіх ознак **К. н.** не визнається злочином.

Оцінка значущості заподіяної та відвернутої шкоди у кожному окремому випадку залежить від конкретних обставин справи, однак в основу такої оцінки потрібно покласти якісні критерії: панівну ієрархію цінностей у сусп-ві, сусп. мораль, культуру населення тощо. Умисне заподіяння шкоди, більш значної, ніж відвернена шкода, визнається перевищенням меж (ексцесом) **К. н.** і тягне за собою крим. відповідальність на загальних підставах, але при визначенні міри такої відповідальності ексцес враховується як обставина, що пом'якшує відповідальність (ч. 2 ст. 39 КК).

Водночас «особа не підлягає крим. відповідальності за перевищення меж **К. н.**, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці» (ч. 3 ст. 39 КК). Згідно зі ст. 1171 ЦК шкода, заподіяна у стані **К. н.**, має бути відшкодована особою, яка її завдала. Враховуючи об-

ставини, за яких заподіяно шкоду, суд може покласти обов'язок відшкодувати її на третю особу, в інтересах якої діяла особа, що завдала шкоди, або зобов'язати кожну з них відшкодувати в певній частці або звільнити їх від відшкодування шкоди частково або в повному обсязі.

Лит.: Баулін Ю. В. Обстоятельства, исключющие преступность деяния. – Х., 1991; Лісова Н. Крайня необхідність: особливості визначення поняття // «Прокуратура. Людина. Держава». – 2005. – № 1; Якимець Т. Крайня необхідність за новим КК України // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид. – 2005. – Вип. 41; Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння // Вісник Асоціації крим. права України. – 2014. – № 1(2).

Ю. В. Баулін